

Sedlák, Jiří

**Osobnostní hypotetické determinanty aktivního sociálního učení
programového**

In: Sedlák, Jiří. *Otázky sociálního učení*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1984, pp. 263-272

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122099>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VI. OSOBNOSTNÍ HYPOTETICKÉ DETERMINANTY AKTIVNÍHO SOCIÁLNÍHO UČENÍ PROGRAMOVÉHO

V letech 1977–1983 bylo vyšetřeno Cattellovým 16 faktorovým dotazníkem, formou A, 390 osob, které tvořily celkem třicet osm výběrů. V rámci těchto výběrů bylo realizováno aktivní sociální učení programové (ASUP).

Byla testována pracovní hypotéza, podle níž existují pravděpodobně vztahy mezi faktory osobnosti a mezi efektivitou aktivního sociálního učení programového (ASUP) hodnocené pomocí šesti kvantitativních kritérií efektivity, tj.:

1. hrubého skóre znakově významových jednotek (ZVJ),
2. hrubého skóre indexů ZVJ,
3. jednotkových přírůstků ZVJ,
4. jednotkových přírůstků indexů ZVJ,
5. celkového času řešení všech problémů a
6. souhrnem počtu všech vystoupení jednotlivců v diskusích.

Výzkum vztahů mezi faktory osobnosti a efektivitou ASUP byl realizován pomocí stejného metodického postupu.

Psychologická problematika všestranně harmonického rozvoje osobnosti člověka rozvinuté socialistické společnosti⁴⁰² patří ke stěžejním otázkám, které byly řešeny v šesté pětiletce v rámci „Jednotného programu výzkumu společenských věd.“ Člověk socialistické společnosti jedná na základě vnitřní a vyrovnané regulace, vyskytuje se u něho jednota přesvědčení a jednání. Značný význam pro jeho výchovu má společenská výroba, společenské prostředí, v němž vyrůstá a žije i vnitřní, motivační, hodnotová a zažitková oblast. Formování osobnosti, sociálních vztahů, vlastnosti osobnosti, postižení klíčových determinant, utváření a rozvoje osobnosti byla u nás věnována značná pozornost. Kritický přehled těchto studií, domácích i zahraničních, v poslední době podal O. Mikšík,⁴⁰³ O. Kolaříková, J. Khol, M. Kodým aj.⁴⁰⁴

⁴⁰² Kodým, M.: Formování socialistické osobnosti v systému československé výchovně vzdělávací soustavy. Čs. psychol. 22, 1978, str. 193–200.

⁴⁰³ Mikšík, O.: Otevřené problémy studia osobnosti v psychologii. Čs. psychol. 21, 1977, str. 246 až 270.

Mikšík, O.: Interakční koncepce osobnosti. Čs. psychol. 24, 1980, str. 1–30.

Mikšík, O.: K vývojovým změnám ve struktuře psychické variabilnosti osobnosti ve věkovém období od 17 do 60 let. Čs. psychol. 23, 1979, str. 497–512.

⁴⁰⁴ Kolaříková, O.: Definované osobnostní vlastnosti. Významová konzistence jejich komponent. Čs. psychol. 25, 1981, str. 210–228.

Kolaříková, O.: K teoriím osobnostních vlastností. Čs. psychol. 23, 1979, str. 126–135.

Kolaříková, O.: K problémům rysových a protirysových teorií osobnosti. Čs. psychol. 24, 1980, str. 52–60.

Kolaříková, O.: První výsledky výzkumné konfrontace nedefinované a definované formy osobnostních vlastností. Čs. psychol. 24, 1980, str. 244–257.

Kolaříková, O.: Otázky specifikace psychologického pojetí osobnosti. Čs. psychol. 25, 1981, str. 44–53.

Khol, J., Kodým, M.: Osobnost a její rozvoj z hlediska marxistické psychologie. Tv 1984, čís. 43, str. 1–8. Příloha.

Někteří autoři zkoumali experimentálně vztahy mezi vlastnostmi osobnosti a různými vlivy, které na osobnost působí. Sem patří např. řada studií B. Rotterové a J. Čápa,⁴⁰⁵ J. Hudečka a dalších,⁴⁰⁶ kteří konstatují, že existují *vztahy mezi způsobem výchovy a mezi znaky osobnosti mladého člověka*. Z. Helus⁴⁰⁷ uvádí, že je formování rysů osobnosti jako stabilních způsobů chování spojeno se sociálním učením. Na jiném místě⁴⁰⁸ obecně předpokládá, že se vlastnosti osobnosti a charakteristické formy činnosti formují při socializaci. Podle všeobecně uznávaného názoru umožňují a podporují společně prováděné činnosti rozvoj osobnosti.⁴⁰⁹ Svědčí o tom některé teorie, např. teorie Baumana, který uvádí, že kooperace skupiny vytváří skupinu, přičemž se vliv osobnosti projevuje ve schopnosti odměňovat, trestat, dále v různých dovednostech, v donucování, atd. Podle J. Čápa a Z. Dytricha⁴¹⁰ se osvojují vlastnosti charakteru při sociálním učení, jímž si člověk osvojuje také dovednosti, vědomosti, různé způsoby sociálních interakcí, motivy a postoje. Také teorie J. L. Morena⁴¹¹ předpokládá, že osobnostní vztahy vytvářejí skupinu, přičemž za rozhodující kategorii považuje kategorii obliby. Podle A. V. Petrovského⁴¹² formuje mezilidské vztahy cíl, realizovaný při společné činnosti. A. V. Petrovskij vytvořil koncepci stratometrie a referentometrie, podle níž má jedinec ve skupině referentní okruh lidí, s nimiž se identifikuje, *přejímá od nich modely chování*; vzájemné vztahy mezi lidmi ve skupině je možno poznat analýzou struktur činnosti a pomocí modifikace činnosti lze ovlivňovat vztahy uvnitř kolektivu nebo skupiny, přičemž se uplatňuje motivační složka (navazující na vnitřní smysl prováděných činností) a komunikační složka, jež umožňuje verbální i neverbální sdílení a slouží k sociální regulaci činnosti a ke koordinaci této činnosti.

Někteří autoři se domnívají, že se vlivem sociálního učení mění duševní vlastnosti, a to působením vnějších podmínek a výsledků jednání. Účinek

⁴⁰⁵ Rotterová, B., Čáp, J.: Způsob výchovy, problémy jeho vyjádření a zkoumání. Čs. psychol. 23, 1979, str. 104–118.

Rotterová, B., Čáp, J.: Vliv způsobu výchovy na formování všestranně rozvinuté osobnosti. Čs. psychol. 23, 1979, str. 165–179.

Rotterová, B., Čáp, J.: Výchova aktivity mládeže ve volném čase. Praha, OK 1976.

Čáp, J.: Aktivnost–pasivnost jako subsystém osobnosti, zjišťování a formování některých jeho aspektů. Čs. psychol. 27, 1983, str. 101–119.

⁴⁰⁶ Hudeček, J.: K některým otázkám vytváření socialistického životního způsobu a formování osobnosti. Čs. psychol. 23, 1979, str. 335–339.

Srovnaj Mikšík, O., Břicháček, V.: K souvislostem mezi stylem výchovy v rodině a strukturou psychické variabilitnosti osobnosti. Čs. psychol. 26, 1982, str. 13–22.

Břicháček, V., Mikšík, O.: Vztah mezi stylem rodinné výchovy v dětství a strukturou psychických zátěží v dospělosti. Čs. psychol. 26, 1982, str. 214–221.

⁴⁰⁷ Helus, Z.: K základním problémům sociálního učení. Ped. 14, 1964, str. 566–581.

⁴⁰⁸ Helus, Z.: Psychologické problémy socializace osobnosti. Praha, SPN 1973, str. 27, 64.

⁴⁰⁹ Srovnaj Bokorová, V.: Sociálně psychologické aspekty vzájemného působení a rozvoje společenského a individuálního vědomí. Symposium HÚ SPZV VIII-5-1. Liblice 1978.

Bokorová, V.: K sociálně psychologickým aspektům utváření osobnosti a vědomí. Čs. psychol. 26, 1982, str. 395–401.

⁴¹⁰ Čáp, J., Dytrich, Z.: Utváření osobnosti v náročných životních situacích. Praha, SPN 1968.

⁴¹¹ Moreno, J. L.: Sociometria. Moskva 1958.

Moreno, J. L.: Die Grundlage der Soziometrie. Köln, Opladen, Westdeutscher Verlag 1967, 2. vydání.

Moreno, J. L.: Psychodrama. In: Kaplan, H. I., Sadock, B. J. (red.): Comprehensive group psychotherapy. Baltimore, Williams and Wilkins 1971.

⁴¹² Petrovskij, A. V.: K razrabotke social'no-psichologičeskogo podchoda k gruppovoj psichoterapii. In: Karvasarskij, B. D., Murzenko, V. A. (red.): Gruppovaja psichoterapija pri nevrozach i psichozach. Leningrad, Min. zdrav. RSFSR 1975.

Petrovskij, A. V.: K istorii problemy aktivnosti ličnosti v sovětskoj psichologii. In: Voprosy aktivizacii myslenija i tvorčeskoj dejatel'nosti učaščichsja. Moskva, Tezisy dokladov na mezvuzovskoj konferencii 1964.

Petrovskij, A. V.: Opyt postrojnenija social'no-psichologičeskogo koncepciji gruppovoj aktivnosti. Vopr. psichol. 19, 1973, vyp. 5.

Petrovskij, A. V.: Psichologičeskaja teorija grupp i kolektivov na novom etape. Vopr. psichol. 23, 1977, vyp. 5, str. 48–60.

Petrovskij, A. V.: Psichologičeskaja teorija kolektiva. Moskva 1979.

sociálních vlivů na změnu schopností posuzoval A. R. Cohen.⁴¹³ Osobnostní faktory jsou ovlivňovány sociálním učením, jak uvádí více autorů.⁴¹⁴ Některé vztahy mezi sociálním učením a faktory osobnosti jsou dosud nedostatečně prozkoumány. Např. není podrobněji zjištěn ani vliv extraverte a introverte ani vliv zaměřenosti.

Jiní autoři ověřovali vztahy mezi osobnostními proměnnými navzájem, mezi faktory osobnosti a mezi subjektivním posouzením adaptability, sociálně psychologickým jevy, autoregulací, učením a řešením problémů. L. J. Stricker se svými spolupracovníky⁴¹⁵ např. zjistili, že se osobnostní charakteristiky uplatňují během řešení problémů silněji tehdy, když zkoumaní plní úkoly subjektivního charakteru, např. písemnou formou. Efekt vysvětlují tím, že skupina uplatňuje u tohoto typu úkolu na jedince menší tlak. V. Hrabal⁴¹⁶ našel další dílčí poznatek, že některé faktory dotazníku 16 P. F. Cattella korelují s tendencí k maladaptaci (nízké H a F), s úsilím o vedení, které však skupina neakceptuje (velmi vysoké E). S emocionální akceptací jedince skupinou výsledky dotazníku 16 P. F. nekorelují. O. Kolaříková⁴¹⁷ konstatuje, že existuje středně silný vztah mezi zájmem o společenský kontakt a mezi extravertí podle Eysencka. Podle Z. Šafáře⁴¹⁸ subjektivní hodnocení míry akceptace dospívajícího na rodinu má významně kladný vztah k faktorům osobnostního dotazníku Cattella 16 P. F. — a to k C, E, G, L a Q₄. Hodnocení stupně sympatie spolužáků ve třídě má podle téhož autora záporný vztah k faktorům E, L, Q₄, N. Vztahy mezi sociálními charakteristikami osobnosti a psychickými konflikty zkoumal V. S. Merlin⁴¹⁹. A. Uherík⁴²⁰ se kloní k názoru, že dimenze osobnosti jako je extraverte a introverte nemají jednoznačný vztah k vlastnostem nervového systému člověka. J. Kotásková a J. Vajda⁴²¹ z výzkumů kognitivního vývoje dětí mladšího školního věku vyvozují, že charakteristiky osobnosti dětí silně působí na prosazování vlastního názoru a na řešení problémové situace ve skupině nebo v dyádě. Podle jejich názoru ovlivňuje vývoj osobnosti dětí řešení morálních problémů, které experimentálně zkoumali. A. Uherík⁴²² předpokládá důvodně vztah mezi vlastnostmi poznávacích procesů a mezi schopností autoregulace.

A. Bandura a R. H. Walters,⁴²³ N. E. Miller a J. Dollard,⁴²⁴ J. Linhart,⁴²⁵ Z. Bezděková⁴²⁶ obecně předpokládají existenci vztahů mezi sociálním učením a vlastnostmi osobnosti v tom smyslu, že některé vlastnosti osobnosti pravděpodobně usnadňují průběh sociálního učení a zvyšují jeho efektivitu, kdežto jiné ji naopak brzdí a znesnadňují. Tuto tézi zastává v obecné rovině také např. Z. Helus.⁴²⁷ Vztahy mezi vývojem osobnosti a sociálním učením zkoumali ve všeobecné rovině kromě A. Bandury

⁴¹³ Cohen, A. M.: Attitude change and social influence. New York, Basic books 1964.

⁴¹⁴ Bandura, A., Walters, R. H.: Social learning and personality development. New York 1963, 2. vydání 1967.

Rotter, J. B., Chance, J. E., Phares, E. J. (red.): Applications of social learning theory of personality. New York 1972.

⁴¹⁵ Stricker, L. J., Messick, I., Jackson, D. N.: Conformity, anticonformity and independence. Their dimensionality and generality. J. pers. soc. Psychol. 16, 1970, str. 494–507.

⁴¹⁶ Hrabal, V.: Cattellův šestnáctifaktorový dotazník a některé sociálně psychologické charakteristiky osobnosti. Čs. psychol. 19, 1975, str. 52–59.

⁴¹⁷ Kolaříková, O.: Zájmové korelační plejády a jejich vazby s extravertí a neuroticismem. Čs. psychol. 19, 1975, str. 340–354.

⁴¹⁸ Šafář, Z.: Rodina jako činitel formování osobnosti středoškolského studenta. In: Hrabal, V. a kol.: Výzkum činitelů formování osobnosti středoškolského studenta. Praha, VÚOS 1971.

⁴¹⁹ Merlin, V. S.: Principy i charakteristiky typů lícnosti. In: Sorochova, E. V. (red.): Teoretické problémy lícnosti. Moskva, Nauka 1974.

⁴²⁰ Uherík, A.: K problematice vztahu osobnostních dimenzí a vlastností nervového systému. Čs. psychol. 20, 1976, str. 220–222.

⁴²¹ Kotásková, J., Vajda, J.: Morální usuzování dětí mladšího školního věku. Čs. psychol. 23, 1979, str. 265.

⁴²² Uherík, A.: K problematice vztahu osobnostních dimenzí a vlastností nervového systému. Čs. psychol. 20, 1976, str. 220.

⁴²³ Bandura, A., Walters, R. H.: Social learning and personality development. New York 1963, 2. vyd. 1967.

⁴²⁴ Miller, N. E., Dollard, J.: Social learning and imitation. New Haven 1941.

⁴²⁵ Linhart, J.: Process i struktura čelovečeskogo učeniya. Moskva, Progress 1970.

⁴²⁶ Bezděková, Z.: Vztah mezi rysy osobnosti a kvalitou rozhodovacích procesů. Brno, FF UJEP 1978.

⁴²⁷ Helus, Z.: K základním problémům sociálního učení. Ped. 14, 1964, str. 566–581.

a R. H. Walterse také např. W. D. Fröhlich,⁴²⁸ který poměrně detailně prozkoumal vliv úzkosti a strachu jako relativně stálé vlastnosti osobnosti na průběh sociálního učení. Vztahem mezi úzkostí a výkonem v učení se také zabývali K. W. Spence a J. B. Taylor,⁴²⁹ kteří zjistili, že se projevuje účinek úzkosti na rychlejší podmiňování až u větších skupin osob tehdy, jsou-li podmínky pro vyvolání strachu výraznější a užívá-li se přípravných signálů. Dále tito autoři prokázali, že mají úzkostné osoby zhoršený výkon v komplexním učení. Aplikace teorie sociálního učení na osobnost realizovali dále J. B. Rotter a kol.⁴³⁰ J. L. Moreno⁴³¹ předpokládá, že meziosobnostní vztahy vytvářejí skupinu. Ukázalo se, že určitý styl výchovného působení na dítě v rodině formativním způsobem ovlivňuje extraverzi.⁴²³

Teoreticky byly uvedené vztahy zdůvodňovány nebo v řadě případů pouze proklamovány bez podání důkazů, nakolik a za jakých podmínek platí, avšak experimentálně nebyly systematicky zkoumány.

Provedli jsme pokus částečně ověřit hypotézu, podle níž určité vlastnosti osobnosti budou ve vztahu ke kritériím efektivity aktivního sociálního učení programového (ASUP). Naše desetileté zkoumání vztahů mezi parametry efektivity ASUP a mezi osobnostními proměnnými vedlo k předpokladu, že některé vlastnosti osobnosti se vytvářejí během sociálního styku s lidmi, během realizace různých personálních a kádrových činností, při vedení lidí, při organizačních a řídicích činnostech a že jsou proto spjaty s výkonem některých řídicích profesí, kdežto jiné jsou na výkonu určitých profesí nezávislé a přesto jsou ve vztahu k efektivitě ASUP. K formulaci těchto předpokladů nás vedl fakt, že jsou vlastnosti osobnosti relativně stálé, že se mění pouze vlivem extrémních životních událostí nebo vlivem vnitřních cyklických procesů. Kromě toho jsou osobnostní vlastnosti v úzkém vztahu k individuálním charakteristikám osobnosti a proto i k typickým způsobům činnosti a chování člověka i k pohotovosti reagovat určitým způsobem na předměty, věci, osoby a jevy.

Uvedenou hypotézu jsme ověřovali u prvních osmi souborů ($n = 104$), u nichž jsme provedli ASUP a vyšetření osobnosti pomocí Cattellova 16 faktorového dotazníku (Hesová 1978, Krchníková 1978, 1979, Koch 1979, 1980, Kunovský 1978, 1980, Machan 1978, 1979, Kmetíková 1979, Pekařová 1980, Miškaříková 1979). Čtyři soubory zahrnovaly zaměstnance školství, tři řídicí pracovníky průmyslu a jeden průmyslové dělníky ze stavebnictví.

Korelační a regresní analýza vztahů mezi osobnostními faktory a mezi ukazatelem efektivity ASUP (HS ZVJ) ukázala, že některé vlastnosti osobnosti mají skutečně vztah k efektivitě ASUP. Zdali jde o vztahy kauzální, bude třeba dále ověřovat (viz graf 106).

V druhé fázi jsme měli k dispozici 38 souborů a 422 osob. Faktorová analýza byla realizována u 9 skupin sdružených podle profesí a u 235 osob (23 jednotlivých skupin).

Metodou hlavních složek byl pomocí rotované faktorové matice redu-

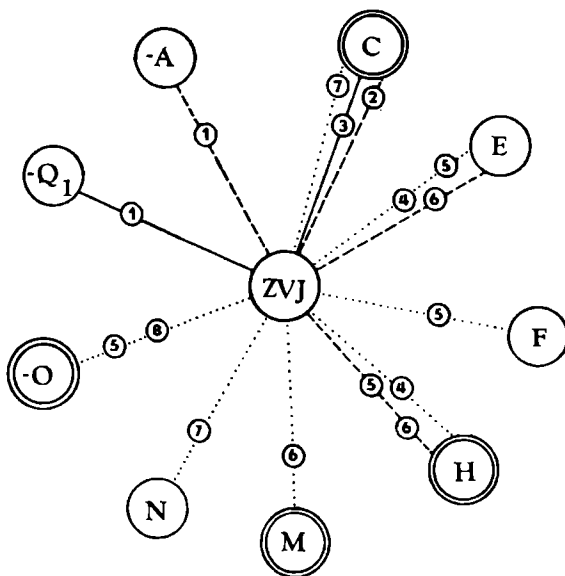
⁴²⁸ Fröhlich, W. D. — citováno podle Sahakiana, W. L.: *Systematic social psychology*. New York 1974.

⁴²⁹ Spence, K. W., Taylor, J. B. — citováno podle Sahakiana, W. S. (1974).

⁴³⁰ Rotter, J. B., Chance, J. E., Phares, E. J. (red.): *Applications of social learning theory of personality*. New York 1972.

⁴³¹ Moreno, J. L.: *Who shall survive?* Washington 1934.

⁴²³ Rotterová, B., Čáp, J.: K otázkám formativního vlivu způsobu výchovy na některé rysy extraverze. *Cs. psychol.* 24, 1980, str. 227–243.

Graf 106, Vztahy mezi produkci znakově významových jednotek (ZVJ) v jednotlivých výběrech a mezi faktory osobnosti podle Cattella 16 P.F.

1 - žákyně střední zdravotnické školy, 2 - učitelé vysoké školy, 3 - vedoucí pracovníci chemického průmyslu, 4 - sekretářky lékařské fakulty, 5 - funkcionáři ROH, 6 - učni spojů, 7 - vedoucí pracovníci stavebnictví, 8 - dělníci ve stavebnictví

————— $P > 0,001$, - - - - - $P > 0,01$, ... $P > 0,05$

- A - kritičnost, C - citová stabilita, E - dominance,
F - bezstarostnost, H - smělost, M - introverze, N - společenská pohotovost, -O - sebejistota, sebedůvěra,
-Q₁ - smysl pro tradice

kován 23 rozměrný prostor (16 osobnostních proměnných podle Cattella, věk zkoumaných a 6 kvantitativních ukazatelů efektivity aktivního sociálního učení programového – ASUP, tj. hrubého skóre znakově významových jednotek – HS ZVJ, HS indexů ZVJ, jednotkových přírůstků (JP) ZVJ, dále JP I ZVJ, HS času řešení (ČŘ) a HS počtu vystoupení v diskusích (PV), na hypotetické faktory, které se mohou stát ukazateli vzájemných závislostí mezi zkoumanými proměnnými. Faktorová analýza byla realizována samostatně pro každou z těchto zkoumaných skupin.

1. globálně všechny skupiny ($n = 422$),
2. ženy ($n = 185$; 43,8 %),
3. muži ($n = 211$; 50 %),
4. řešitelé problémů socialistického způsobu života ($n = 23$),
5. vedoucí pracovníci průmyslu ($n = 30$),
6. učitelé vysokých škol ($n = 13$),
7. sekretářky na vysoké škole ($n = 35$),
8. posluchači oboru psychologie a sociologie ($n = 23$),
9. studenti gymnázia ($n = 48$),
10. sestry ve zdravotnictví ($n = 23$),
11. pacienti psychiatrické kliniky ($n = 20$) a
12. odsouzení k výkonu trestu ($n = 20$).

U skupiny žen i mužů byla redukce provedena na 5 hypotetických faktorů. U skupiny řešitelů problémů socialistického způsobu života byly určeny tři faktory.

I. faktor ukázal vliv vzrůstajícího věku na vyšší produkci znakově významových jednotek (HS ZVJ) i na větší strmost nárůstu ZVJ (tj. JP ZVJ), na nižší hodnoty času řešení problémů a na nižší hodnoty osobnostních faktorů C, A, G, N, M, dále nižší hodnoty faktorů Q₃, F, H, B, I, E, O, Q₂, Q₁ a L, což svědčí o vzrůstající emoční instabilitě, o větší rezervovanosti a kritičnosti, jisté nestálosti a těkavosti, o upřímnosti a praktickém zaměření, dále o jistém nedostatku sebekontroly, uvážlivosti, emoční zdrženlivosti, houževnatosti, konformitě, sebedůvěře, závislosti na skupině, smyslu pro tradici a důvěřivosti.

II. faktor vyjadřuje závislost mezi jednotlivými kritérii efektivity ASUP (kromě HS ZVJ a HS ČR). S růstem podílu jednotlivce na výkonu celé skupiny (HS IZVJ) roste také vnější aktivita řešitelů, vyjádřena počtem vystoupení v diskusích a roste i strmost přírůstků ve výkonech skupiny stejně jako strmost podílu jednotlivců na efektu řešitelské skupiny.

III. faktor je ukazatelem vztahů mezi celkovým výkonem jednotlivců (HS ZVJ) a součtem podílů individuů na práci skupiny (HS IZVJ) na jedné straně a na druhé straně mezi sklonem ke krátkým časům řešení problémů a mezi nižšími hodnotami u 7 faktorů ze 16 podle Cattella (Q₄, L, Q₂, Q₁, I, E, O).

U vedoucích pracovníků průmyslu bylo zjištěno 7 hypotetických faktorů.

I. faktor u této skupiny ukazuje, že se vzrůstajícím věkem osob roste i podíl jednotlivců na výkonu skupiny (HS IZVJ), roste i celkový počet ZVJ a jednotkový přírůstek ZVJ stejně jako kladné hodnoty M faktoru (bohatší fantazie, nekonvenčnost).

II. faktor vyjadřuje vztah mezi vysokými hodnotami C faktoru a nízkými u faktorů Q₃ a N. Ukazuje na paradoxní nepřímou závislost, podle níž osoby citově vyrovnané mají tendenci chovat se spontánně, přirozeně, ale nedbat na sociální pravidla.

III. faktor zahrnuje pouze faktory osobnosti F, E, H, a A; vyjadřuje závislost, podle níž u vedoucích pracovníků průmyslu zároveň s růstem dominance a impulzivita roste i společenská a reaktivita vůči skupině.

IV. faktor poukazuje na závislost mezi vzrůstem fyzického věku a mezi svědomitostí, vytrvalostí a smyslem pro tradice.

V. faktor ukazuje na vztah mezi vysokými hodnotami tří faktorů osobnosti, a to O, Q₄ a I. S úzkostností souvisí u vedoucích pracovníků podrážděnost a senzitivita.

VI. faktor vyjadřuje souvislost mezi soběstačností a samostatným rozhodováním a mezi důvěřivostí.

VII. faktor poukazuje na to, že u vedoucích pracovníků, u nichž převažuje v jejich jednání kritičnost a rezervovanost se zároveň vyskytují také nižší hodnoty strmosti nárůstu ZVJ a nižší hodnoty strmosti podílu na výsledcích skupiny.

VIII faktor vyčlenil pouze celkový čas řešení a IX. faktor pouze celkový počet vystoupení v diskusích.

U vysokoškolských učitelů bylo redukováno pomocí rotované faktorové matice sedm faktorů.

U této skupiny zkoumaných I. faktor zahrnuje dvě kvantitativní kritéria efektivity ASUP, a to nízké hodnoty JP IZVJ, krátké časy řešení problémových situací a nízké hodnoty věku a dva faktory osobnosti (Q₁ a -N).

Radikální učitelé, věkově mladší, měli kratší časy řešení problémů, menší přírůstky podílů na práci celé skupiny a měli zároveň sklon k neokázalému vystupování.

II. faktor ukázal na vzájemný vztah mezi čtyřmi faktory osobnosti. S vysokým skóre ve faktoru C a B souvisela nízká skóre ve faktorech L a O. Učitelé emočně zralí a intelektuálně adaptabilní byli zároveň tolerantní a starostliví.

II. faktor vyzvedává úzký vztah mezi HS ZVJ a HS IZVJ. Osoby s vyšší produkcí ZVJ měli zároveň i vyšší podíl na výkonech celé skupiny.

IV. faktor je ukazatelem vzájemných závislostí mezi 5 faktory osobnosti. Učitelé s vysokým skóre u faktoru A, H, F a M měli nízké skóre u faktoru Q₂. Osoby společenské, impulzivní, bezstarostné a nekonvenční, byly sociálně závislé na skupině.

V. faktor upozorňuje na to, že učitelé s vysokými jednotkovými přírůstky byli zároveň dráždivější, více těkaví a konformní.

VI. hypotetický faktor vyčlenil tři faktory osobnosti. Osoby s nižší sebekontrolou byly zároveň senzitivní, bystré a emočně zdrženlivé.

VII. faktor vyzvedává vztahy mezi vyšším fyzickým věkem a delšími časy řešení problémů a mezi větší vnější aktivitou osob, projevující se větším počtem vystoupení v diskusích a mezi vysokými hodnotami skóre I a B faktoru.

U sekretářek zaměstnaných na fakultách univerzity a na vědeckovýzkumných pracovištích univerzity bylo zjištěno 8 hypotetických faktorů.

I. hypotetický faktor sytí 4 kvantitativní kritéria efektivity ASUP (vysoké hodnoty HS IZVJ souvisí s nízkým počtem vystoupení v diskusích, s nižším fyzickým věkem a s kratšími časy řešení problémů) a jeden faktor osobnosti (nízké hodnoty O faktoru podle Cattella).

II. hypotetický faktor ukazuje na vzájemný vztah tří skupin osobnostních proměnných, reprezentovaných vysokými hodnotami C a H faktoru a nízkými hodnotami Q₄ faktoru podle Cattella. Sekretářky emočně stálé, jsou zároveň aktivní, impulzivní a dráždivé.

III. faktor vyzvedává přímou závislost mezi nízkými skóre faktorů I, M a A. Sekretářky senzitivní jsou zároveň nekonvenční a společenské

IV. faktor sytí vysoké hodnoty N faktoru osobnosti (společenskou pohotovost), Q₃ faktoru osobnosti (schopnost sebekontroly) a nízké hodnoty L faktoru osobnosti (toleranci).

V. faktor poukazuje u sekretářek univerzity na úzký vztah mezi vysokými hodnotami jednotkových přírůstků ZVJ a mezi vysokými hodnotami jednotkových přírůstků indexů ZVJ.

VI. faktor upozorňuje na to, že sekretářky, které mají smysl pro tradice, mají jisté potíže s abstraktními problémy.

VII. faktor vyzvedává vztah mezi malým počtem ZVJ u sekretářek a mezi jejich introspekci (nízké hodnoty F faktoru), důvěřivostí (nízké hodnoty L faktoru) a pečlivostí, uvážlivostí (nízké hodnoty H faktoru).

VIII. faktor ukazuje na vztah mezi svědomitostí, vytrvalostí (vysoké skóre G faktoru) a mezi sociální závislostí na skupině (nízké skóre Q₂ faktoru).

U souboru posluchačů psychologie a sociologie bylo vyčleněno 7 hypotetických faktorů.

I. faktor je ukazatelem přímých vzájemných závislostí mezi vysokým počtem vystoupení v diskusích a mezi 4 faktory osobnosti podle Cattella

(vysoká skóre faktorů F, H, Q₁ a L), tj. bezstarostností, impulzivitou, radikalismem a vztahovačností.

II. faktor poukazuje na přímé závislosti mezi delšími časy řešení problémů na jedné straně a mezi faktory G, B (tj. svědomitostí a vysokou rozumovou obecnou kapacitou) a na nepřímou závislost k faktoru Q₂ (sociální závislost na skupině).

III. faktor vyzvedává specifické vztahy mezi 4 faktory osobnosti podle Cattella. Vysoká skóre C a Q₃ faktoru (emoční zralost a schopnost sebekontroly) má vztah k sebejistotě (faktor -0) a ke klidnému způsobu reagování (faktor -0₄).

IV. faktor zachycuje vzájemné vztahy mezi nízkými hodnotami 4 kvantitativních znaků efektivity ASUP (JP ZVJ, JP IZVJ, HS ZVJ a HS PV).

V. faktor ukazuje, že osoby s vysokým skóre v I faktoru (senzitivita) jsou v rámci zkoumaných souborů posluchačů psychologie a sociologie zároveň fyzicky mladší.

VI. faktor vyjadřuje vzájemný nepřímý vztah mezi vysokým skóre A faktoru podle Cattella (bezstarostnost) a mezi nízkým HS IZVJ a nízkým skóre aktoru C (emoční instabilita) podle Cattella.

VII. faktor ukazuje u posluchačů zkoumaných skupin na přímý vztah mezi M a L faktorem podle Cattella.

U studentů gymnázia byly pomocí rotované faktorové matice vyabstrahovány 4 faktory.

I. hypotetický faktor zahrnoval kromě věku a hrubého skóre indexů ZVJ, 13 faktorů osobnosti podle Cattella, a to pouze vysoká hrubá skóre faktorů Q₄, L, O, I, E, F, Q₂, A, M, N, Q₁, B a G.

II. faktor vyjadřoval vzájemný vztah mezi JP IZVJ a JP ZVJ.

III. faktor sytil nízké hodnoty 7 faktorů osobnosti podle Cattella (C, Q₃, B, G, M, N a Q₂) a nízké hodnoty dvou kvantitativních kritérií efektivity ASUP (HS ČR, HS PV) a u věku.

IV. faktor sytil nízké hodnoty tří kvantitativních kritérií efektivity ASUP (HS ZVJ, HS IZVJ a HS PV).

U sester ve zdravotnictví a studentek SZŠ byly extrahovány pouze dva hypotetické faktory.

I. faktor zahrnoval vysoká skóre věku, HS IZVJ, HS ZVJ, JP ZVJ, HS PV a HS ČR a nízká skóre dvou faktorů osobnosti podle Cattella (Q₄ a Q₂). Sestry a studentky, které měly vysoký podíl na celkové produkci ZVJ skupiny a vytvořily větší množství ZVJ, vystoupily vícekrát v diskusích ve skupině, věnovaly řešení problémů více času, byly také sociálně závislejší na skupině a měly tendenci reagovat spíše vzrušivě na vnější podněty.

II. faktor obsahuje výlučně vztahy mezi 5 faktory osobnosti podle Cattella (E, F, H, A, -O). Sestry a žákyně SZŠ, které byly dominantní, byly také bezstarostné, přátelské a impulzivní, společenské a sebejisté.

U pacientů psychiatrické kliniky, neurotiků a psychopatů, bylo redukováno 23 proměnných na sedm hypotetických faktorů.

I. faktor ukazuje na vzájemné přímé i nepřímé závislosti mezi čtyřmi faktory osobnosti podle Cattella (Q₁, Q₄, -N, -G) a mezi nízkými hodnotami fyzického věku pacientů. Pacienti radikální, byli zároveň popudliví, společensky méně obratní, nestáli a vyznačovali se nižším fyzickým věkem.

II. faktor zahrnoval paradoxní a obtížně vysvětlitelné vztahy mezi JP IZVJ, JP ZVJ a mezi nízkými skóre faktorů B a C.

III. faktor obsahoval nízké hodnoty tří kvantitativních kritérií efektivity ASUP (HS ZVJ, HS PV, HS IZVJ) a nízká skóre Q₃ faktoru osobnosti.

IV. hypotetický faktor tvořil přímé závislosti mezi třemi osobnostními proměnnými (M, L, Q₃). Pacienti s intenzivní subjektivitou byli zároveň více dráždiví a vytrvalí.

V. faktor poukazuje na vztahy mezi vysokým skóre O faktoru osobnosti a nízkým skóre 5 osobnostních proměnných podle Cattella (H, E, F, A a L). Pacienti s nízkou sebedůvěrou byli emočně zdrženliví, submisivní, uvážliví, rezervovaní a tolerantní.

VI. faktor vyjadřuje vztahy mezi vysokými skóre I a N osobnostních faktorů a nízkým skóre E faktoru osobnosti. Pacienti senzitivní a společensky pohotoví, byli zároveň submisivní.

VII. faktor obsahoval vztah jen dvou osobnostních proměnných, a to F a -Q₂ faktoru. Pacienti veselí a hovorní byli zároveň sociabilně závislí na skupině.

U odsouzených k výkonu trestu bylo nalezeno 8 hypotetických faktorů.

I. faktor sytí 3 osobnostní proměnné, a to tím, že poukazuje na přímé i nepřímé vztahy mezi nimi. Odsouzení, kteří jsou vytrvalí (Q₃) a impulzivní (H), jsou zároveň zvýšeně sebevědomí (-O).

II. faktor zahrnuje vysoká skóre 7 proměnných, mezi nimi 4 kvantitativních ukazatelů efektivity ASUP (HS ČŘ, HS PV, JP ZVJ) a věku a vysoká skóre tří osobnostních proměnných (N, Q₂, M). Odsouzení s dlouhými časy řešení problémů a s větším počtem vystoupení v diskusích a věkově starší, s většími jednotkovými přírůstky ZVJ, jsou zároveň společensky pohotovější, mají tendenci samostatně se rozhodovat a mají sklon k nestálosti.

III. faktor vyjadřuje u odsouzených vzájemný vztah mezi dominancí (E) a radikalismem (Q₁).

IV. faktor ukazuje na vztahy mezi Q₁ faktorem osobnosti (radikalismus), -I faktorem osobnosti (realismus) a mladším věkem odsouzených k výkonu trestu a praktickým zaměřením (-M).

V. faktor postihuje vzájemně, přímé i nepřímé vztahy mezi 4 kvantitativními znaky efektivity ASUP u odsouzených, mezi vysokými hodnotami JP IZVJ a JP ZVJ a nízkými hodnotami HS IZVJ i HS ZVJ. Jde o vztahy paradoxní, obtížně vysvětlitelné. U odsouzených, u nichž byla zjištěna větší strmost nárůstu podílu jednotlivců na výkonu celé skupiny, byla nalezena i větší strmost v produktivitě ZVJ, ale zároveň nízké hodnoty součtu podílů na práci skupiny i nízká celková produkce ZVJ.

VI. hypotetický faktor sytí vysoká skóre A a L faktoru osobnosti odsouzených (společenská a vztahovačnost, dráždivost) a nízké skóre C faktoru osobnosti (emoční nezralost).

VII. hypotetický faktor sytí vysoké skóre Q₄ faktoru osobnosti odsouzených (dráždivost) a nízká skóre B a G faktoru osobnosti (nízká rozumová kapacita, nesevědomitost)

VIII. faktor sytí vysoké skóre Q₂ faktoru osobnosti odsouzených (soběstačnost, sklon k samostatnému rozhodování) a nízká skóre F a H faktoru osobnosti (uvážlivost, emoční zdrženlivost).

Popsané závislosti mezi proměnnými a vyčleněné hypotetické faktory, zjišťované pro každý z 9 sdružených souborů samostatně, vcelku potvrdily pracovní hypotézu. Kromě toho poukázaly na širší souvislosti mezi efektivitou ASUP a osobnostními proměnnými. Také v tomto případě zůstávají podle našeho názoru výsledky a jejich interpretace v hypotetické rovině. Závislosti mezi ukazateli efektivity ASUP a mezi osobnostními proměnnými je třeba podrobit dalšímu, širěji pojatému výzkumu. První etapa

zkoumání, zaměřená na zajišťování vztahů mezi faktory osobnosti a znaky efektivity ASUP je vcelku skončena. Kauzální vztahy a facilitační faktory, otázka vlivu osobnostních proměnných na rychlost a přesnost aktivního sociálního učení zůstává před námi jako další výzkumný úkol.